

41. Худаш М. Л. Основні риси бойківського говору /Худаш М. Л. //Бойківщина: Історико-етнографічне дослідження. – К., 1983.

42. Шевельов Ю. Загальний огляд хронології постання українських діалектів / Ю. Шевельов // Ю. Шевельов. Історична фонологія української мови. – Х.: Акта, 2002. – 1054 с.

43. Яким М., Зубрицька М. З діалектології Бойківщини. Іменникова слово-зміна. Іменникова фразеологія. – Д.: Коло, 2002. – 146 с.

44. Werchratski I. Woher stammt der Name Bojky? // Archiv für Slavische Philologie. XVI, 1894.

45. Lubicz-Czerwiński I. Okolica zadniestrza między Stryjem a Łomnicą. – Lwów, 1811.

46. Reinfuss Roman. Ze studiów nad kulturą bojków Rocznik ziem górskich. – Warszawa, 1939.

47. Rudnicki J. Nazwy geograficzne Bojkowszyny. – Krakow, 1939.

48. Šafarik P. O zemi gmenovane Bojky // Časopis Čenského Muzeum, h – 1837.

In order to promote the consciousness of common positions on speakers range Boiko dialects and etymology ethnonym Boiky article analyzed the most fundamental scientific achievements over the past two centuries.

Key words: *habitat, Bojky dialects, south-western speak, ethnonym Bojky.*

УДК 811. 161.2

Лариса Кислюк (Київ)

СОЦІАЛЬНІ ЧИННИКИ ДИНАМІКИ СЛОВТВІРНОЇ НОРМИ

Розглянуто префіксальні новотвори доконаного виду з префіксом з- від дієслів з інішомовними основами. Явище перфективізації активне в узусі й у сучасних словниках, що можна вважати виявом тенденції націоналізації в сучасній українській мові, а також повернення до лексикографічної практики періоду українізації.

Ключові слова: *мовна динаміка, словотвірна норма, тенденція націоналізації, перфективізація, новотвір.*

Сучасний період розвитку української мови вирізняється активною мовотворчістю, передусім у сфері центральних частин мови – іменника та дієслова. Постає питання, чи відповідають новотвори нормі сучасної української мови, чи змінюється сама мовна норма, яка є колективною мовною свідомістю? Безперечно, існує синхронна динаміка норми, яка змінюється разом із мовною свідомістю самих мовців, але в межах заданих системою категорій, структурно-типологічних характеристик мови.

Для сучасної мовної практики важливим є повноцінне функціонування української мови, передусім у тих сферах, де її обмежували в радянські часи: термінологія, ділова мова. Важливо визначити, чи маємо тут традиції, на які можна спертися при аналізі явищ сучасної номінації.

Можливість доступу до лексикографічної спадщини 1920-30-х років дає змогу використовувати різноманітні словники, зокрема термінологічні, що допомагає виявити динаміку мовної норми, а при аналізі нової лексики розрізнати справді нові одиниці й повернені, заборонені від 1930-х років у радянський період до лексикографічної фіксації. Останнє явище можна зарахувати до тенденції націоналізації, яка маніфестує специфічні риси національних мов, у контексті тенденцій мовного розвитку, запропонованих німецьким лінгвістом К.Гутшмідтом та успішно використаних мовознавцями як для зіставлення інноваційних мовних процесів у різних слов'янських мовах [7, 19], так і для опису процесів мовного розвитку на матеріалі однієї мови [3, 3-4].

На матеріалі сучасних ЗМІ, зібраному в комп'ютерному фонді лексико-словотвірних інновацій у сучасній українській мові відділу структурно-математичної лінгвістики Інституту української мови НАН України, серед інших нових явищ можна спостерігати активізацію творення префіксальних похідних від нових дієслів іншомовного походження, передусім із префіксом *з-*: *акумулювати – закумулювати, деградувати – zdeградувати, дефініювати – zdeфініювати*, які надають дієсловам доконаного виду.

Словники іншомовних слів та орфографічні радянського періоду, здебільшого, не подають префіксальних утворень від іншомовних дієслів, які б утворювали видові пари – тож чи можна вважати це явище новим?

К.Г.Городенська так описує творення дієслів доконаного та недоконаного виду: „Від дієслів недоконаного виду утворюються дієслова доконаного виду. Цей процес називають перфективацією. Основними засобами перфективації є префікси. Дієслова недоконаного виду утворюються від дієслів доконаного виду. Такий процес називають імперфективацією. Засобами імперфективації є передусім суфікси” [2, 225]. Дослідниця пропонує кваліфікувати категорію виду як дієслівну морфологічну категорію мішаного, словозмінно-словотвірного типу, причому вважає, що її словозмінна сутність виявляється передусім в імперфективації (тобто у видових суфіксах), а словотвірна – у перфективації, оскільки префіксальні дієслова доконаного виду здебільшого набувають нових лексичних значень.

Ця позиція узгоджується з поглядами В.М. Русанівського, який вважав категорію виду однією з найскладніших дієслівних категорій,

„оскільки вона належить одразу до двох мовних рівнів – словотвору і граматики”. Серед словотвірних засобів вираження виду – чергування суфіксів основ та співвідношення безпрефіксних і префіксальних дієслів, оскільки у „системі дієслівного словотвору префікс є одночасно і словотвірним і граматичним показником”, а якщо „ідентичні за способом творення з іншими видовими парами дієслова доконаного й недоконаного виду частково не збігаються в лексичному значенні, їх треба розглядати як різні лексеми”. Автор зауважив також, що „запозичені дієслова здатні утворювати форму доконаного виду за допомогою префікса” [1, 193-199]. Але немає однозначної відповідності між парами дієслів: префіксальне / безпрефіксне і доконаного / недоконаного виду. Це підтверджує і матеріал з дієслівних новотворів: *закцентувати – зацентувати, зарегулювати – зарегульовувати, збюрократити – збюрокрачувати, зорганізувати – зорганізовувати*.

Серед дієслівних основ іншомовного походження, зокрема на *-изува-/-ізува-, -ирува-/-ірува-, -фікува-*, дослідники зараховують численну групу до двовидових дієслів (*автоматизувати, вітамінізувати, демпфірувати, кінофікувати*), значення виду яких можна встановити лише з контексту.

Однак для великої групи двовидових дієслів іншомовного походження засобом розмежування виду є префікси. Перфективація таких дієслів може бути словотвірною або словозмінною. При словотвірній перфективації значення префіксів, які надають дієсловам доконаного виду, видозмінюють також їхнє словотвірне та лексичне значення: *адресувати – переадресувати, інформувати – проінформувати, класифікувати – розкласифікувати*.

Перфективацію словозмінного типу, яку реалізують префікси *-з-/-с-, за-, по-*, дослідники вважають мало характерною для двовидових дієслів іншомовного походження [2, 232]: *калькувати – скалькувати, вульгаризувати – звульгаризувати, патентувати – запатентувати* тощо.

Мовна практика ЗМІ засвідчує активну перфективацію іншомовних дієслів, зокрема з префіксом *з-*. Префікс *з-* є багатозначним і багатоваріантним (*із-, зі-, їзі-, зо-, с-, іс-*). Значення префіксального дієслова залежить від значення мотиватора – безпрефіксного дієслова. Л.А.Юрчук у монографії „Словотвір сучасної української літературної мови” підкреслює, що „префікс *з-* може вказувати на те, що внаслідок тривалого вияву або частого повторення якоїсь дії в її об’єкті відбулися якісні зміни аж до його повного зникнення: *нищити – знищити, горіти – згоріти*. Це значення префікса *з-* є базовим для перетворення його на видовий, тобто граматичний афікс” [5, 257].

Зіставлення словникового матеріалу 1920-30-х, 1980-х та 2000-х років виявило, що термінологічні словники української мови, над якими активно працювали науковці Української академії наук, практикували у перекладних термінологічних словниках подавати видову дієслівну пару, цю практику зберігали й при подаванні дієслів іншомовного походження, які в російській мові розрізняють лише контекстуально. Порівняймо: *дезинфекцировать* – *дезинфектувати, подезинфектувати* (СТГ: 1928); *дифференцировать* – *диференціювати, продиференціювати* (СПТ: 1928); *аннулировать* – *анулювати, занулювати*; *дезинфекцировать* – *дезинфікувати, подезинфікувати*; *демобилизировать* – *демобілізувати, здемобілізувати*; *денаціонализировать* – *денаціоналізувати, зденаціоналізувати*; *деформировать* – *деформувати, zdeформувати*; *дифференцировать* – *диференціювати, здиференціювати* (СДМ: 1930).

Припинення такої практики можна розглядати як приклад динаміки словотвірної норми, пов'язаної з позамовними впливами. Публікації хроніки Науково-дослідчого інституту мовознавства 1933-1934 рр. виявляють фактичну заборону поширеної в 1930-х роках практики подавати в термінологічних словниках „відповідно до російських безпрефіксових дієслів іншомовного походження” дієслів „двох видів – недоконаного й доконаного з префіксом з-, напр.: „мобилизовать” – мобілізувати, змобілізувати, „организовать” – організувати, зорганізувати. [6, 157-158]. Така політика, спрямована на зближення з російською мовою, припинила практику подання до іншомовних дієслів префіксальних відповідників доконаного виду (передусім із префіксом з-) у термінологічних словниках та призвела до максимального скорочення їх у перекладних російсько-українських науково-термінологічних словниках: *амортизировать* – *амортизувати* (тут і далі: на позначення недок. і док. виду), *демпфировать* – *демпфірувати, детонировать* – *детонувати* (Префіксальні відповідники доконаного виду з'являються у перекладному словнику наукової і технічної мови О.Войналовича і В.Моргунюка: *адсорбировать* - (недок.) *адсорбувати, (док.) задсорбувати*; *аккумулировать* – (недок.) *акумулювати, (док.) закумулювати*; *амортизировать* – (недок.) *амортизувати, (док.) замортизувати*; *дифференцировать* – (недок.) *диференціювати, (док.) здиференціювати*; *металлизировать* – (недок.) *металувати, (док.) зметалувати*; *модулировать* – (недок.) *модулювати, (док.) змодулювати*; *поляризовать* – (недок.) *поляризувати, (док.) споляризувати* та ін. (РУС НТМ: 1997).

Сучасні орфографічні та тлумачні словники подають нові приклади активізації дієслівної словозмінної перфективації за допомогою префіксів, які доводять динаміку вноормування таких видових пар у сучасній

українській мові: *здетонувати, зратифікувати*, (ВТС СУЛ: 2004); *змінізувати, зрежисувати* (ВТС СУМ: 2007).

Комп'ютерний фонд лексико-словотвірних інновацій у сучасній українській мові, укладений співробітниками відділу структурно-математичної лінгвістики Інституту української мови НАН України за матеріалами текстів ЗМІ, публіцистики, художньої та науковою літературою періоду незалежності, фіксує серед префіксальних дієслівних новотворів доконаного виду і ті, які функціонують у ЗМІ, але не кодифіковані словниками: *збомжіти, згармоніювати, zdeградувати, здемонізувати, zdeфініювати, здизайнерувати, здискримінувати, зідеологізувати, злюмпенізувати, змаргіналізувати, зміксувати, зрадикалізувати, зсинтетичнити, зфедералізувати*.

Проаналізований матеріал дозволяє зробити висновок, що модель утворення префіксальних дієслів: „питомий префікс з- + запозичене безпрефіксне дієслово” в сучасній українській мові є продуктивною. Можна констатувати нейтралізацію префікса з- як словотворчого афікса і його грамадикалізацію, тобто перетворення його на показник доконаного виду дієслів. Передусім це стосується дієслів, основи яких означають різні види інтелектуальної діяльності людини. Частина цих дієслів є вторинними, тобто утвореними від іменників чи прикметників іншомовного походження (*гармонія – гармоніювати – згармоніювати, демон – демонізувати – здемонізувати, федеральний – федералізувати – зфедералізувати*). Наприклад: *Чоловік збомжів, спився, на базарах просить милостиню. ...* (М.Вовчице, м. Ужгород, 2008); *Згармонійою* якось віддаване і набуване. (В.Стус) (День, 18.01.2008); *Ніхто із гостей київської квартири ... не спився і не zdeградував* (Пост-Поступ, 09.02.2007); *Російські політтехнологи хотіли здемонізувати Віктора Ющенка, зобразити його крайнім русофобом і неофашистом.* (Критика, №100, 2006); *Насправді ж це питання можна ще більше уточнити: у ... тому ширшому, фундаментальному процесі переосмислень, що остаточно zdeфініювали «Культуру», переломовими були ранні 1950-ті роки.* (Критика, №100, 2006); *Вбрання п'ятьох конкурсанток, яке здизайнерував для них Роберто Каваллі, насправді теж не вразило...* (Україна молода, 31.10.2006); *«Білявок здискриміновано», - заявили ображені конкурсантки...* (Україна молода, 31.10.2006); *Річ не тільки в тому, що ця царина знання виявилася зідеологізованою децю менше від інших гуманітарних і суспільних наук.* (Критика, №100, 2006); *...злодії, проститутки взагалі вивласнені, злюмпенізовані елементи* (О.Забужко. Хроніка від Фортінбраса, 1999); *...уряд”, який ...не дозволив би роздрібнити Галичину на три маленькі області й згодом змаргіналізува-*

ти її (Пост-Поступ, 09.02.2007); ...*Ірина Каравай – вона так яскраво зміксувала стиль сафари з безтурботністю хіпі...* (Україна молода, 17.10.2008); *А от чи зможуть вони всі разом зреалізувати бажання перетворити всеукраїнський фестиваль вишивки і костюма на міжнародний?* (День, 6-12.09.2008); *Нам не треба зібрати все штучне і зсинтетичнити мову, як уже пробували зарадянциєні правописці...* (Україна молода, 02.06.2006); *Україну можуть силою зфедералізувати.* (Пост-Поступ, №8 (14) 2007).

Н.Ф.Клименко підкреслює наявність багатьох гібридних дієслівних новотворів (оскільки дієслівна основа в них – іншомовного походження), оформлених у доконаному виді за допомогою не лише префікса *з-/с-*, а й *ви-, від-, за-, на-, по-, про-, роз-, у-* [4, 222-223].

Отож, досить активне поповнення групи дієслів з іншомовними основами новими префіксальними корелятами доконаного виду, зокрема з префіксом *з-*, спостережуване й у мовній практиці, й у сучасних загальномовних та термінологічних словниках, можна вважати виявом не лише тенденції націоналізації в сучасній українській мові, повернення до лексикографічної практики періоду українізації, а й закономірного розвитку системи української мови в нових суспільно-політичних обставинах її функціонування.

1. Безпояско О.К., Городенська К.Г., Русанівський В.М. Граматика української мови. Морфологія. – К: Либідь., 1993. – 336 с.

2. Вихованець І., Городенська К. Теоретична морфологія української мови. – К.: Пульсари, 2004. – 400 с.

3. Карпіловська Є. А. Тенденції розвитку сучасного українського лексикону: чинники стабілізації інновацій // Українська мова, 2007. – № 3-4, С.3-14.

4. Клименко Н.Ф., Карпіловська Є.А., Кислюк Л.П. Динамічні процеси в сучасному українському лексиконі. К.: Видавничий Дім Дмитра Бураго, 2008. – 336 с.

5. Словотвір сучасної української літературної мови. – К.: „Наукова думка”, 1979. – 406 с.

6. Українська мова у ХХ сторіччі: історія лінгвоциду. Документи і матеріали. – К.: Вид. дім „Кієво-Могилянська акад.”, 2005. – 399 с.

7. Słowotwórstwo / Nominacja. – Red. nauk. I.Ohnheiser. – Innsbruck: Univer. Innsbruck; Opole: Uniwer. Opolski, 2003.

СТТ – Шелудько І., Садовський Г. Словник технічної термінології. – К., 1928.

СПТ – Полонський Х. Словник природничої термінології (проект). – К., 1928.

СДМ – Дорошенко М., Станишевський М., Страшкевич В. Словник ділової мови. – К., 1930.

СУМ – Словник української мови: В 11 т. – К.: Наук. думка, 1970-1980.

РУСНТ – Російсько-український словник наукової термінології: у 3 т. – Т.1. – Суспільні науки – К.: Наук. думка, 1994; Т.2. – Біологія. Хімія. Медицина. – К.: Наук. думка, 1996; Т.3. – Математика. Фізика. Техніка. Науки про Землю та Космо. – К.: Наук. думка, 1998.

РУС НТМ – Войналович О., Моргунок В. Російсько-український словник наукової і технічної мови: Термінологія процесових понять. – К.: Вирій, 1997.

ВЗОС СУЛ – Великий зведений орфографічний словник сучасної української лексики. Гол. ред. В.Т.Бусел. К.-Ірпінь: Перун, 2004

ВТС СУМ – Великий тлумачний словник сучасної української мови. Уклад і гол. ред. В.Т.Бусел. К.-Ірпінь: Перун, 2007, 3-є вид.

New coinages are considered in perfective aspect with prefix з- from loan verbs. The phenomenon of perfectivation is active in usus and modern dictionaries, which is considered to be a tendency to nationalization in Modern Ukrainian and return of the lexicography practice of 1930s.

Key words: *lingvodynamic, word formation rule, tendency to nationalization, perfectivation, new coinage.*

УДК: 81 373: 811.111.161.2

Ірина Колеснікова (Сімферопіль)

ОСОБЛИВОСТІ ФРАЗЕОЛОГІЧНОЇ МІКРОСИСТЕМИ НА ПОЗНАЧЕННЯ ВПЕРТОСТІ В УКРАЇНСЬКІЙ ТА АНГЛІЙСЬКІЙ МОВАХ

У статті досліджується фразеологічні мікросистеми на позначення впертості в українській та англійській мовах в зіставному ідеографічному аспекті.

Ключові слова: *риса характеру людини, впертість, фразеологічна мікросистема, синонімічний ряд, семантична група.*

Загальна тенденція розвитку лінгвістичної науки висуває на перший план дослідження, які виникають і підтримуються у межах зіставного й ідеографічного підходів до вивчення окремих фразеологічних мікросистем.

Праці, зорієнтовані на суб'єкт пізнання – людину, засвідчили інтерес учених до широкого кола проблем, які розв'язуються на матеріалі генетично споріднених і неспоріднених мов: антропоцентризм фразеологічної семантики (Б.М. Ажнюк, О.В. Забуранна, А.М. Емірова та ін.), взаємодія фразеотвірних компонентів у процесі утворення узагальнено-образної семантики (Б.М. Ажнюк, В.М. Білоноженко, А.М. Емірова та ін.), мовні механізми виникнення емотивності ФО, її зв'язки з іншими